

УДК 130.2 (477.54/62)(075.8)

О. В. ТИТАР

(доцент філософського факультету ХНУ ім.В. Н. Каразіна)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА В ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ СЛОБОЖАНЩИНИ

Досліджена взаємодія дискурсів національної ідентичності і національної освіти, їх репрезентація в культурному полі Слобожанщини. Доводиться необхідність актуалізації й артикуляції національного і регіонального компоненту в освітніх практиках, забезпечення пріоритетності національних ідеалів і цінностей у вихованні громадян України.

Ключові слова: національна ідентичність, національна освіта, регіональна ідентичність, громадянськість, постколоніальна парадигма, національний ідеал

© Титар О.В. , 2011

Е. В. Титарь НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ПРОСТРАНСТВЕ КУЛЬТУРЫ СЛОБОЖАНЩИНЫ Исследовано взаимодействие дискурсов национальной идентичности и национального образования, их репрезентация в культурном поле Слобожанщины. Доказывается необходимость актуализации и артикуляции национального и регионального компонента в образовательных практиках, обеспечение приоритетности национальных идеалов и ценностей в воспитании граждан Украины.

Ключевые слова: национальная идентичность, национальное образование, региональная идентичность, гражданственность, постколониальная парадигма, национальный идеал

O. V. Titar NATIONAL IDENTITY AND NATIONAL EDUCATION IN SPACE OF CULTURE OF SLOBOZHANSCHINA Interaction of discourses of national identity and national education, them representation in a cultural field of Slobozhanshchina is investigated. Necessity of actualisation and an articulation of a national and regional component for educational experts, maintenance of first priority of national ideals and values in education of citizens of Ukraine is proved.

Key words: national identity, national education, regional identity, citizenship, postcolonial paradigm, national ideal

Ступінь дослідження питання. Проблеми національної ідентичності присвячені праці Б. Андерсена [1], У Кімліки [5], Е. Гелнера [2], а також українських дослідників, наприклад, Л. Нагорної [3]. При цьому питанню національної освіти як способу виховання чи конструювання національної ідентичності часто приділяють менше уваги, ніж дослідженню функціонування вже сформованих національних ідентичностей, але такий авторитетний дослідник, що представляє постколоніальну парадигму, як Е. Саїд приділяє проблемам національної освіти підвищену увагу. Е. Саїд справедливо зазначає, що демократизація та лібералізація освіти співпала з втратою наративів своєї колишньої довіри, в тому числі наративів Просвітництва та опору, як ніколи парадоксально актуальних для постколоніального та деколоніального світу: «Велика іронія є в тому, що наші пошуки наново насаженої, відновленої традиції в метрополії почались після виснаження модернізму і проявляються у вигляді постмодернізму або, як я казав раніше, цитуючи Ліутара, втрати легітимізуючої влади наративу західної емансипації та просвітництва» [4, С.103], тому необхідність національної освіти співіснує з підозрою до національних проєктів як гранднаративів, ще більше парадоксально посилюючи необхідність національної освіти.

Постановка проблеми. Тож завданням нашої роботи є розгляд взаємодії дискурсів національної ідентичності та національної освіти та експлікація їх на національні культури – українську та локальні – слобожанську.

Ціль статті – дослідити взаємодію дискурсів національної ідентичності та національної освіти, їх представленість в культурному полі Слобожанщини.

Виклад основних результатів дослідження.

З десаєралізацією світу у XIX – XX ст. власне релігійні складові часто замінювались

національними, державницькими, але міфологія території, спорідненості за територією відігравала в історії XX ст. також дуже важливу роль, тобто релігія використовувала тотемно-територіальні уявлення про “спорідненість за місцевістю”, а з раціоналізацією релігії саме ці взаємозв’язки локального характеру залишились факторами міцного позараціонального емоційного впливу. Спільна територія, територія предків є одним з факторів формування національної ідентичності. Архаїчні елементи у свідомості сучасної людини, перш за все, відіграють роль відчуття належності до певної соціальної групи, емоційно пов’язаної уявної родини, відчуття захисту та належного розуміння (комунікативності, щирості, сердечності, родинності, справжності, екзистенційності спілкування). При створенні національних держав ці елементи використовуються «офіційними націоналізмами» і стають основою національних освітніх програм, створюючи «уявлену спільноту» (Б. Андерсен) [1] за зразком великої родини чи розширеної общини.

Ернест Гелнер поділяє культури на дикі, що відтворюються спонтанно, та садові, високі культури, що підтримуються спеціалізованим персоналом та науковими установами. Принцип дикої, архаїчної культури присутні і в високих культурах, але у високих культурах необхідно присутня політична підтримка, спільна писемність та спільний розроблений код, тобто висока культура необхідно підтримується політичною інфраструктурою (державою) та необхідною освіченістю та стилем спілкування (спільний комунікативний простір).

Людина індустріальної епохи, людина високої культури живе у штучно створеному просторі, природна “священна” територія перетворюється на територію можливого спілкування:

“Отже, вона живе в обмежених спеціально споруджених блоках, на кшталт гігантського акваріумі або дихальної камери. Але ці камери мають встановлюватися та обслуговуватися. (...) Для цього потрібний спеціалізований завод. Назва цього заводу – національна освітня та комунікативна система” [2, С.304].

Одним з головних принципів високої сучасної культури, на відміну від архаїчної та традиційної, є принцип націоналізму, що заснований на національному самообожненні, на архаїчній стадії такого самообожнення зазнають насамперед природні сили, природне оточуюче середовище. Тобто територія із природного екологічного середовища перетворюється на місце функціонування спільного комунікативного коду, символи якого спрямовані на національне, а не природно-містичне вираження. Перші дослідження Е.Дюркгайма, К.Дойча, М. Мак-Люєна соціальних спільнот Нового часу та принципів їх комунікації надали можливі моделі розуміння зв’язків офіційного державотворення та комунікативної культури, соціальних зв’язків доби «прінт-капіталізму»

Е. Дюркгайм, що приймає позицію соціального коріння будь-якої релігії, вважає, що у релігійному культі суспільство обожнює свій власний замаскований образ.

З десакралізацією світу цей релігійний посередник для суспільства стає не таким важливим. І тоді, за словами Е. Гелнера, “в націоналістичну добу суспільства обожнюють себе безсоромно та відкрито, зневажливо відкидаючи камуфляж” [2, С.308].

Висока культура пов’язана з технологічним спілкуванням та рано чи пізніше з необхідністю виникає безособове суспільство із взаємозамінними атомізованими індивідами, що належать одному культурному та національному кодові. Тобто ідеї нації, націоналізму,

високої індустріальної культури породжують два протилежно спрямовані явища: штучну національну соціальну структуру універсального характеру (нормативну національну державу); втілення національних та територіальних очікувань окремого індивіда в емоційно забарвлених формах (етнічна музика, фольклор, екологічний рух сільського, натурального життя, автентичні види спорту, повернення до етнічних релігій, підкреслення псевдо-архаїчних рис мистецтва, психотехніки апеляції до етнічних архетипів тощо).

Територія та локалізація у такому контексті сприймається з двох позицій: територія функціонування національних державних уніфікованих норм та територія особистого емоційного спілкування, сімейного та общинного минулого. Це додатково конотується ще позицією присутності та відродження архаїчних принципів: територія як природне екологічне середовище, що знаходиться у небезпеці від технологій високої культури, та як сукупність природних магічних сил, священної країни батьків та прабатьків.

Як зазначає Е. Гелнер, двоє людей належать до однієї нації тоді і лише тоді, коли вони визнають свою належність до цієї нації [2, С.298]. Територію функціонування державних норм необхідно визнавати, але територія особистого та соціального спілкування потребує емоційної переконливості та щоденної важливості, завдання національної освіти поєднати у просторі культури ці необхідні сучасній людині локалізації, зробити національну освіту більш особистісною.

Національна освіта є вагомим чинником структурування соціокультурного простору Слобожанщини у XVII – XXI століттях.

Харківський колегіум у XVIII і Харківський університет (1804) у XIX столітті дав зразки національної освіти та національного виховання. З Харківським колегіумом пов'язана діяльність Г. Сковороди. Хоча первісно через імперські умови Харківський університет не передбачав викладання українською мовою та знайомство з національною українською культурою, але швидко в університеті з'являються гуртки шанувальників української народної поезії, найбільш відомий – гурток І Срезневського (І. Росковшенко, О. Шпиговський, А. Метлинський, М. Костомаров, інші), що стане осердям харківської національної школи романтики. Студентами і професорами Харківського університету були українські письменники П. Гулак-Артемовський, Я. Щоголів, Л. Боровиковський, В. Маслович, О. Корсун, В. Александров, науковці та етнологи М. Костомаров, А. Метлинський, О. Потебня, М. Сумцов, Д. Багалій, Д. Яворницький, без яких би не відбулась національна культура і національне відродження XIX століття. У 1820-1830-х роках засновується українська журналістика – у Харкові з'являються перші в Україні періодичні видання – газети, літературні альманахи, журнали, видавцями, авторами та упорядниками них були викладачі, студенти або випускники Харківського університету: «Харківський Демокрит» (1816), «Український вісник» (1816), «Український журнал» (1824), «Український збірник» (1838), «Молодик» (1843) та інші. Видатними фольклористами та цінителями національної спадщини були професори Харківського університету О. Потебня та М. Сумцов, що втілювали національну складову у своє викладання, ще студентом Харківського університету Д. Яворницький починає активну дослідницьку етнологічну та фольклористичну роботу по збиранню національної культури – протягом 1880 року було зібрано близько 600 українських

та російських пісень на Харківщині. Саме професори Харківського університету в XIX столітті виступили як захисники національної української культури, національної української ідентичності, української мови та української освіти як основи буття народу. Професор І. Срезневський у вступі до збірки «Запорізька старовина» вперше доводить самостійність і великі можливості, естетичні достоїнства української мови у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Професор М. Сумцов першим в Україні, Російській імперії на той час, започаткував університетське викладання українською мовою, став викладати свій курс української народної словесності українською мовою, започаткував у Харківському університеті етнографічний музей. Професор Д. Багалій намагався захопити студентів історичною спадщиною українського народу, залучав їх до роботи з архівними матеріалами та документами з архіву Малоросійської колегії, у студентів історико-філологічного факультету були різноманітні заняття по слов'янським наріччям. Національний та регіональний компоненти вивчення історії широко запроваджувався у викладанні історії професорів Харківського університету кінця XIX – початку XX століття: впроваджувалось краєзнавство, вивчення історії та культури Слобожанщини, впроваджувався регіональний компонент у зміст національної вищої та шкільної освіти, досягалось вивчення цілісності української історії і культури через історію і культуру окремого регіону.

Національна освіта на Слобожанщині у XX столітті, з одного боку, повинна була вписуватись у реалії української радянської республіки, з іншого боку, продовжувала традицію національних освітніх практик, зокрема університетське викладання, при відновленні університетів за радянські часи, демонструвало таку спадковість, хоч і усічену вимогами нової радянської цензури. Стосовно сучасного етапу становлення національної освіти на Слобожанщині та її ролі у формуванні національної ідентичності головними є проблеми визначення української національної ідеї, шляхів модернізації національних освітніх практик, їх інтеграції при збереженні кращих досягнень до світового освітнього простору, розробка нормативно-правової бази національного виховання. Провідні принципи реформи всієї національної освіти визначені в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), серед яких демократизація, гуманізація та гуманітаризація освіти, покликана формувати у свідомості учнів цілісну картину світу, розвивати їхню духовність, культуру особистості і планетарне мислення, національна спрямованість освіти, її гармонійне поєднання з національною історією і народними традиціями, органічна єдність навчання і виховання.

Тому провідними тенденціями розвитку національної системи освіти як основи формування національної ідентичності мають бути: орієнтація освіти на гуманістичні цінності світової, національної і професійної культури, перенесення акценту з викладацької діяльності педагога на пізнавальну діяльність учня, на формування творчої методики його самонавчання та самоактуалізації, в тому числі й навчально-пізнавальної діяльності, перехід від традиційних, інформативних, монологічних методів і форм навчання до діалогічних, комп'ютеризація і технологізація навчання; цілеспрямоване впровадження особистісно

орієнтованих технологій навчання, орієнтація на людський вимір в освітній діяльності.

Висновки

Локалізація дискурсу національної ідентичності на Слобожанщині сприймається з двох позицій: територія функціонування національних державних уніфікованих норм та територія особистого емоційного спілкування, сімейного та общинного минулого, при цьому національна освіта була і залишається важливим чинником структурування соціокультурного простору Слобожанщини у XVII – XXI століттях. Національні освітні зразки закладаються в XIX – на початку XX століття діяльністю Харківського університету, його професорів та випускників, продовжуються у XX столітті і актуалізуються сьогодні.

Взаємодія дискурсів національної ідентичності та національної освіти, їх представленість в культурному полі Слобожанщини доводить необхідність саме такої актуалізації та артикуляції національної та регіональної компоненти у освітніх практиках, забезпечення пріоритетності національних ідеалів і цінностей у вихованні громадян України. При цьому національні традиції, в тому числі й освітні, найбільш повно відповідають ментальним та психічним особливостям українського народу, мають морально-естетичне та гуманне начало, тому в умовах інтеграції освітніх практик повинні підкреслюватись, а не втрачатись, що повинно відповідати єдності індивідуальних та соціокультурних ідентичностей, ствердження національних зразків ідентичностей в постколоніальному та деколоніальному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
2. Гелнер Е. Нації та націоналізм/ Е. Гелнер // Націоналізм: Антологія/ Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 292 – 310.
3. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 272 с.
4. Саїд Е. Культура й імперіалізм/ пер. з англ./ Е. Саїд. – К.: Вид-во «Часопис «Критика»», 2007. – 608 с.
5. Kymlicka W. Contemporary Political Philosophy: Introduction/ W. Kymlicka. - Toronto: Clarendon Press, 1990. – P. 50—94.